

L'APARICIÓ, O COM JUSTIFICAR HISTÒRICAMENT UNA LLEGENDA

Ezequiel Gort Juanpere

Era temps de pesta, i diu la llegenda que la Mare de Déu, sota l'aparença de la Verge dels Set Goigs –la imatge de la marededeu de la vila– s'aparegué per dues vegades a Isabel Besora i l'imprimí una rosa a la galta. La fadrineta llavors va córrer amb això als jurats de la vila per mostrar-los-hi com a prova irrefutable de la celestial Aparició. Tot això va passar –seguim amb la llegenda– el 25 de setembre de 1592. La vila celebrà aleshores grans solemnitats, posà una immensa candela, ja tradicional en altres temps, i la pesta desaparegué. Es bastí una ermita al lloc de l'Aparició i s'hi traslladà la imatge –el 2 de febrer de 1602– enmig d'una gran processó, amb balls i fins i tot amb la presència dels diables obrint pas.

Tot i que de manera molt breu, es pot afirmar que aquest és el nucli de la «història» de l'Aparició, tal com sempre ens l'han explicat. Ara bé, és històrica aquesta «història»? De fet no és res més que una llegenda bastida sobre un fons històric veritable. Però i els documents? Tants llibres i articles com s'han publicat repetint sempre els mateixos conceptes, en què es basen? O és que només hi ha la tradició oral nascuda en 1592? La «història», tal com ens ha arribat, i tret d'allò que és essencial, ni tan sols és tan antiga.

Al meu entendre, hi hagué una llegenda inicial que pocs anys més tard dels fets al·ludits ja devia córrer de boca en boca i que, a mitjan segle XVII sembla que ja era prou consolidada. Cap al 1652 i per primera vegada, fou recollida i fixada per escrit i que podem resumir dient que la Mare de Déu s'havia aparegut a una fadrineta que es deia Maria.

Després, amb el temps, i probablement sobretot a partir de la segona meitat del segle XVIII, s'hi afegiren totes les floridures que van imaginar, fins i tot d'origen erudit. Perquè de fet va ser a partir d'aquesta darrera època quan la llegenda començà a prendre la forma actual. Aleshores només van caldre alguns retocs fets en el segle XIX. Tot quedà perfecte i, el més meravellós del cas és que la documentació existent –o no existent, segons es miri– li conferia plenament la raó. No era pas una llegenda sense cap fonament, tal com haguessin volgut els menjacapellans del segle dinou, sinó un fet històric, contrastable documentalment!

Però és que existeixen, realment, documents que en parlen? Doncs si i no. Si, perquè el 13 de desembre de 1592 hom parlava de l'Aparició de la Mare de Déu a una fadrineta i també esmentava la devoció a la candela. Es tracta d'un document coetani dels fets i que no conté cap manipulació posterior. És autèntic. Vet aquí doncs la prova fefaent! La gent de Reus va creure en l'Aparició.

I no, perquè del que diu la llegenda no hi ha absolutament res més documentat. Cal assenyalar, però, que la documentació també diu moltes coses més entorn, sobretot, de l'evolució de la devoció popular. Però tret de les notícies primigènies, totes les altres no

interessaren als manipuladors d'aquesta «història», o bé no las van saber veure, tan capficats com eren a demostrar fil per randa la seva versió de la llegenda. Resumint, tret de la notícia documentada el 13 de desembre de 1592 (i del recull de la tradició oral fet el 1652) no hi ha res més que provi la versió llegendària.

Però com s'ho van fer perquè la versió «documental» coincidís amb la seva? Vegem-ho tot fent un repàs als textos originals, conservats a l'Arxiu Municipal de Reus.

El primer text que sempre hom cita és el volum de les Actes del Consell corresponent a 1592. S'ha dit i s'ha repetit que unes mans malèfiques arrencaren els fulls on apareixia la pastoreta parlant amb els jurats i les solemnitats posteriors. Certament, aquest volum presenta un notable desordre i a més hi falta una pàgina. Un text de finals de segle XVIII, afegit al volum d'actes, a les pàgines 134 i 135, diu, textualment:

«Nota: Entremig de dits fulls faltan los robats que parlavan de la Aparició de Maria Santíssima de 25 de septembre de 1592»

i insisteix amb una segona:

«Nota: Aquí faltan los fulls dels consells robats des de 21 septembre a 13 desembre de 1592 que parlavan de la aparició de Maria Santíssima a la fadrineta Basora, a 25 de setembre 1592. Y perquè no se extraien, o robian més fulls de paper de est llibre se ha manat per lo ajuntament del present any 1790 folear-lo y encuadernar-lo de nou, al cuydado del Sr. dr. Anton Pastells, archiver y que se guàrdia al mateix de la vila».

Cal explicar, per entendre una mica el procés, que inicialment les actes s'escriuien utilitzant plecs de paper en foli, que després es relligaven. Doncs bé, el desordre pot ser causat per ser temps de pesta (no és l'únic exemple que es podria citar), és a dir, pel desordre natural dels moments de crisi extrema. Però el relligat, tal com es conserva actualment, com hem vist, es va fer en 1790. Aleshores, es diu, els fulls probatoris ja havien desaparegut i va caldre refer la numeració de les pàgines. Una anàlisi detallada, però, fa que tot això sigui suspecte. Les pàgines van ser numerades de nou, és cert, però l'únic full que es veu arrencat, ho va ser després d'aquesta data. Tanmateix no seria lògic voler creure que l'anònim destructor d'actes n'hagués arrencat una i se n'hagués deixat una altra, a la pàgina del costat mateix, on s'afirmava categòricament l'Aparició.

La manipulació no acaba pas aquí, sinó que també inclou les altres dates bàsiques, com la cèlebre processó de 1602. En aquest cas, el destructor va exagerar el seu paper fent desaparèixer tres pàgines senceres. Quina descripció més acurada i extensa d'aquesta processó devia contenir! És clar que no podem saber de què parlaven aquestes pàgines, però també cal dir que poques pàgines després es conserva una nota molt breu (una característica dels nostres escrivans, que a diferència d'altres llocs, aquí mai no es prodigaven en escriure més enllà de l'estrictament necessari) parlant d'una anada a Misericòrdia! És, ben bé, el cas anterior! En general, a les actes figuren moltes referències a Misericòrdia i no es van tocar, o en tot cas,

només s'hi afegí un breu text al marge per fer-lo coincidir del tot amb allò que calia demostrar. Un exemple pot ser el 1602, a la llista d'oficis municipals apareix un «ermità» de Misericòrdia. Amb lletra del segle XVIII, al marge, es concreta que era el primer nomenament d'ermità, quan de fet ja feia almenys dos anys que aquest ofici existia, cosa que no vol dir, és clar, necessàriament, que ja fes dos anys que s'hi hagués traslladat la imatge de la Mare de Déu, però sí que ja ens parla de l'existència de culte amb anterioritat a la data «coneguda».

Com que no existien les pàgines que ho explicaven tot, un text al marge en una Acta de 1610 –com sempre amb lletra del segle XVIII– ens assabenta de la data de la processó i de la seva magnificència, i ens aclareix la font d'on havia tret la notícia: El llibre dels sagristans de l'ermita (que per cert, i que se sàpiga, mai no ha estat a l'Arxiu Municipal de Reus), i avui desaparegut.

Però on es veu més clarament la manipulació és en un parell de notícies que podrien semblar marginals i que no ho són pas. La primera correspon a l'any 1523 (que també era un any de pesta) i es refereix a la cèlebre candela que donava el tomb a la muralla de la vila. El text clau és el següent:

«Seria molt sancta cosa fer una candela que tingués tot lo vogi de la vila [...] Que atès que la vila stà ab tanta probresa, que la dita candela [se] fasa.»

Es va fer la candela? El text fou manipulat, raspant una paraula, fins a foradar el paper, i afegint a sobre (amb lletra del segle XVIII) la paraula «se» Pel seu contexte, l'única lectura lògica del document seria aquesta: *«que la dita candela no s fasa»*.

La segona correspon a l'Acta del 8 de març de 1684 i tracta sobre l'aparició dels set llums sobre l'ermita. En aquest cas tampoc no és una nota marginal, sinó que com l'exemple anterior, es tracta d'una interpolació feta, com no podia ser menys, amb lletra del segle XVIII. En aquest cas aprofitaren un espai en blanc entre dos paràgrafs del text original.

De tot això se'n pot deduir que en la segona meitat del segle XVIII hi hagué un intent de documentar l'Aparició a partir d'un plantejament apriorístic: calia demostrar i completar la llegenda. I es va fer destruint els papers que originàriament no devien dir res, però que calia que ho diguessin tot, manipulant alguns textos i també investigant, cosa que els permeté la inclusió de detalls nous com per exemple, el «descobriment» que la pastoreta es deia Isabel Besora (una noia que va existir realment, però que no hi ha cap prova que fos ella la «fadrineta», i que a més a més li van bastir una biografia absolutament inventada i que no es correspon amb allò què sabem documentalment de la seva vida familiar. Així, el nom de Maria, que segons la llegenda original tenia la fadrineta, desaparegué i passà a dir-se Isabel Besora.

Els reusencs van creure en la visió de la fadrineta i a partir d'aquí es formà i evolucionà de devoció. Aquesta és la veritat històrica.